

Aguèligatan i Sala

Förundersökning i form av schaktningsövervakning

RAÄ 62
Aguèligatan
Sala stadsförsamling
Västmanland

Ulf Alström

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Målsättning och metod	2
Undersökningresultat.....	2
Tolkning och utvärdering.....	6
Referenser	7
Kart- och arkivmaterial	7
Litteratur	7
Tekniska och administrativa uppgifter.....	7
Figurer	8
BILAGA.....	9
Bilaga 1. Fyndtabell.	9

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2006.

Omslag: Handkolorerat stick ur Svecia Antiqua et hodierna. Insigne Dvcatvs
Waesmanniae.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 10: 91-85591-47-5
ISBN 13: 978-91-85591-47-3

Västerås 2006

Inledning

Med anledning av schaktningar i Aguèligatan i Sala har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom arkeolog Ulf Alström, genomfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Schaktningarna utfördes på grund av att snedparkeringar skulle anläggas i gatans västra del. Dessutom skulle två nya dagvattenbrunnar sättas i den nya parkeringsytan. Schaktningsarbetena utfördes i den del av Aguèligatan som i söder begränsas av Ringvägen och i norr av Gruvgatan.

I den ursprungliga projektplaneringen för Aguèligatan fanns beskrivet att en snedparkering skulle byggas på gatans västra sida mot kyrkogården, varför körbanan skulle breddas med cirka två meter i och med att trottoaren intill kyrkogårdsmuren togs bort. Schaktningarna för parkeringsytan skulle ske till ett djup av 0,6 meter. Ledningarna till de två planerade dagvattenbrunnarna skulle läggas på ett djup av 1,7 meter. Sedvanliga kartor medföljde också ansökan från Sala kommun till Länsstyrelsen i Västmanland för godkännande. Parkeringsplatsarbetena godkändes följdriktigt av länsstyrelsen 2006-05-23.

Emellertid ändrades planerna för Aguèligatan vid igångsättandet av arbetena. Gatan ansågs vara i dåligt skick vad gäller beläggningen, varför det beslutades att hela Aguèligatans ytskikt och underlag skulle bytas. Något formellt beslut och godkännande från länsstyrelsen om detta mer omfattande arbete fanns inte eftersom länsstyrelsen inte informerades om de nya planerna.

De nya planerna innebar att hela bredden på Aguèligatan grävdes upp till 0,6-0,8 meters djup. Eftersom Aguèligatan breddats åt öster vid sista nybyggnationen kom det att innebära att den bebyggelse som fanns i kvarteret Konstmästaren under 1600-1800-talen kom att skadas. Några möjligheter att dokumentera alla de skadade lämningarna efter östra delen av gatan fanns inte. Det står emellertid klart att de huslämningar som fortfarande är intakta består av flera hus med olika rumsindelningar.

Schaktningsövervakningen genomfördes under juni och juli månad efter beslut av länsstyrelsen 06-05-23 med dnr 431-5171-06. Arbetet bekostades av Sala kommun, Samhällsbyggnadsavdelningen.

Figur 1. Aguèligatan från söder. Bilden visar schaktningarna i hela gatans bredd. Nederst i bild ligger nypålagt fyllnadsmaterial. Vid skopan är djupet under marknivån cirka 0,7 meter. I det mörkare lagret till höger om skopan finns rester efter huslängorna (foto Ulf Alström).

Målsättning och metod

Arbetet under omdaning av Aguëligatan hade som målsättning att dokumentera eventuella byggnadsrester som kunde finnas kvar under asfalten. Mycket ofta är det vid schaktningar i gatorna i Sala endast äldre gatunivåer som påverkas. Målsättningen med arbetet var därför att dokumentera uppbyggnaden av gatan genom profilritningar samt i text. Gatan har inte undersökts tidigare i någon arkeologisk form. Omkring 1600 började städerna anläggas med geometriskt rutnät. Stadsbyggnadspolitiken ändrades radikalt. I instruktionerna till det nyupprättade lantmäteriverket 1628 nämns behovet av översiktliga planer över rikets städer. Ett riksdagsbeslut 1631 påbjöd att alla städer skulle uppmätas. Tio år senare beslutade riksdagen att alla städer skulle få regelbundna stadsplaner. Planerna var nära knutna till merkantilismen och en mycket tydlig och statlig planering och styrning. Den merkantilistiska grundtanken var att stärka staten politiskt och ekonomiskt genom att planera produktionen och distributionen. 1641 togs alltså beslutet att alla städer, nya som gamla, skulle få ett geometriskt gatunät. Bland de första obefästa städerna med geometrisk stadsplan var Sala, Säter och Borås som redan på 1620-talet projekterades med ett geometriskt gatunät. En holländare vid namn Johan Carels planerade Salas utseende (Andrén 1998). 1624 fick Sala stadsprivilegierna. Enligt en karta från 1696, som troligtvis bygger på en tidigare utgåva från 1635, tycks staden i huvudsak ha samma utseende som den har idag. Här är också kyrkan och kyrkogårdsmuren markerad (Öhnegård 1987). Hur staden i detalj kan ha varit uppbyggd kan inte avgöras utifrån skriftliga källor, eftersom handlingarna i ämnet förstördes vid branden 1736. Arkeologiska iakttagelser finns, som redan nämnts, inte från Aguëligatan så en målsättning med förundersökningen var att möjligen konfirmera Carels stadsplan, för idealitet och realitet kanske inte alltid gick hand i hand. Eftersom den arkeologiska undersökningen är belägen i den sydvästra delen av staden bör man ta i beaktande det resultat som uppnåddes i kvarteret Schaktet omedelbart väster om Torget. Där tydde lagerbilden på att stadens utseende kanske inte var så statiskt. I rapporten som följde på den arkeologiska förundersökningen diskuterades om torget möjligen kan ha haft en större utsträckning mot väster (Alström 2004). Ett mål med undersökningen var alltså att kontrollera huruvida Aguëligatan eventuellt har flyttats på grund av en kvartersomorganisation i äldre tid.

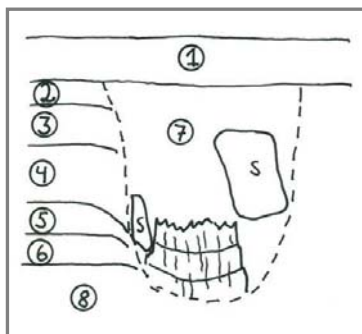
Undersökningsresultat

Figur 2. Schaktet för dagvattenbrunnen i norra delen av undersökningsområdet. (foto Ulf Alström).

Arbetet i Aguëligatan inleddes med att två schakt för dagvattenbrunnar grävdes. Schaktet till den södra dagvattenbrunnen med tillhörande ledning var 3,5 meter långt och 1,2 meter brett. Djupet var hela 1,8 meter. Inga kulturlager påträffades. I området fanns ett cirka 1 meter tjockt lager med grusmassor av modernt snitt. Därefter vidtog grå lera.

Schaktet till den norra dagvattenbrunnen med tillhörande ledning var 15 meter långt och cirka 1 meter brett. Djupet var 1,2 meter. Här dokumenterades tjocka kulturlager samt en stolpe som förmodligen tillhörde rester efter ett hus. Stolpens läge var 2 meter ut i Aguëligatan vilket betyder att den är i linje med den gamla kvartersbebyggelsen. I anslutning till stolpen ritades en profil. Lager 4 och 5 är förmodligen lager som

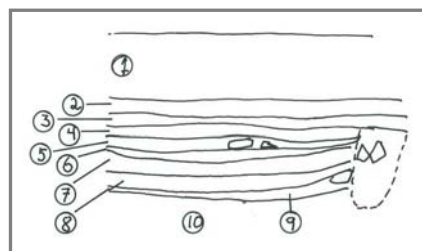

Figur 3. Profil från norra brunnsschaktet. 1. modernt grus/stenlager, 2. småstenig lera, 3. lera och grus, 4. brandlager, 5. lera med sot, 6. påförd sand, 7. rest av stolpe i stolphål, 8. ren lera. Lagren till höger om stolphålet var omrörda och ritades därför inte. Skala 1:40 (ritn. Ulf Alström).

avsattes vid den stora branden 1736. Efter branden byggdes husen upp igen. Stolpen är därmed yngre än 1736 års brand. Lager 2 och 3 betecknar troligtvis golvnivåer.

I brunnsschaktets västra del var lagerföljden spolierad nästan helt av äldre VA-ledningar. Emellertid gick det att se att Aguëligatan som första grundlager hade slagg och grenar. Materialet känns igen från andra delar av stadens gatunät. Det gick också att konstatera att under det äldsta lagret som gatan var uppbyggd av fanns det träflis. Träflisen tolkas som rester efter uppförandet av de första byggnaderna i kvarteren, vilket visar att husen byggdes först. Därefter grundlade man gatunätet.

I nästa fas av arbetet med Aguëligatans breddning schaktades de övre lagren bort i hela gatans bredd till ett djup av cirka 0,6 meter vilket innebar att kulturlager och delar av anläggningar skadades. En profil ritades i östra schaktväggen i södra delen av Aguëligatan. Här var schaktdjupet 0,8 meter varför hela kulturlagertjockleken kunde dokumenteras.

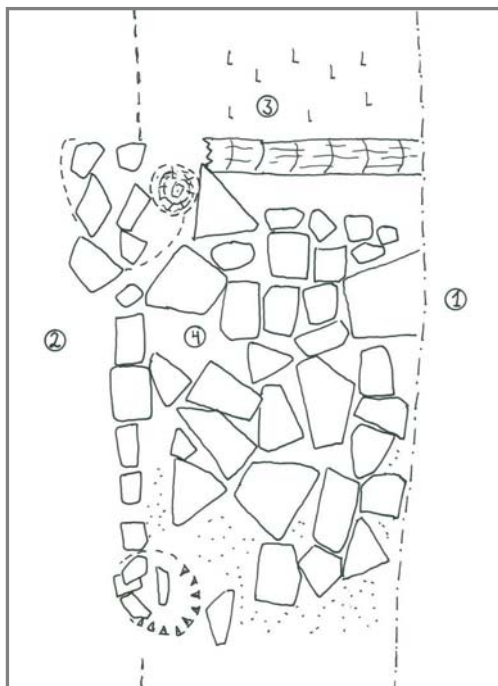

Figur 4. Profil från östra schaktkanten. Exempel från södra delen av Aguëligatan. 1. sättgrus, 2. sand, 3. grå sand, 4. kolblandad sandig jord, 5. gul sand, 6. sotig sandig jord med kolbitar (1736 års brand), 7. fin grågul sand, 8. grov sand, 9. trägolv 10. lera. Skala 1:40 (ritn. Ulf Alström).

Lagerföljden visar att en byggnad med olika golvnivåer funnits på platsen. Gissningsvis är byggnaden från Salas grundläggningsskede. När byggnaden var drygt hundra år blev den offer för den stora stadsbranden vilket avtecknar sig i lager 6.

Nästa exempel på byggnadsrester som påverkades av schaktningarna hämtas längre norrut i Aguëligatans östra del. Här skalade grävmaskinen av de övre resterna av en äldre bebyggelse som enligt keramikfynden på golvet härstammar från 1600 talet. Ett golv av sten dokumenterades i den huslånga som här skadades. Stengolvet hade i väster en stensyll till en vägg som begränsning. I norr begränsades rumsindelningen av en stock som skiljde stengolvet mot ett lergolv. Stolpen och stolphålet på planen tillhör förmodligen en yngre bebyggelsefas. Sammantaget kan man konstatera att det efter hela Aguëligatans östra del finns rester efter byggnader från 1600 talet och framåt. De flesta skadades av schaktningarna men mycket finns fortfarande kvar för

framtida dokumentation. Gatan är/var troligtvis den minst förstörda i hela centrala Sala. Förutom nu gjorda ingrepp finns bara en VA – ledning nergrävd vilket gör gatan unik vad gäller ingrepp i kulturlagret.

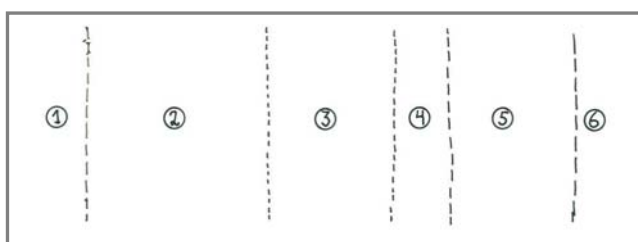

Figur 5. Anläggning 1(A1). Planritning från Aguëligatans centrala östra parti. Exempel på byggnadsrester som framkom vid schaktningarna. 1. trottoaryta, 2. området utanför husbegränsningen där äldsta sträckningen av gatan är belägen, 3. lergolv i ett av husets rum, 4. stengolv i ett av husets rum. Skala 1:40 (ritn. Ulf Alström).

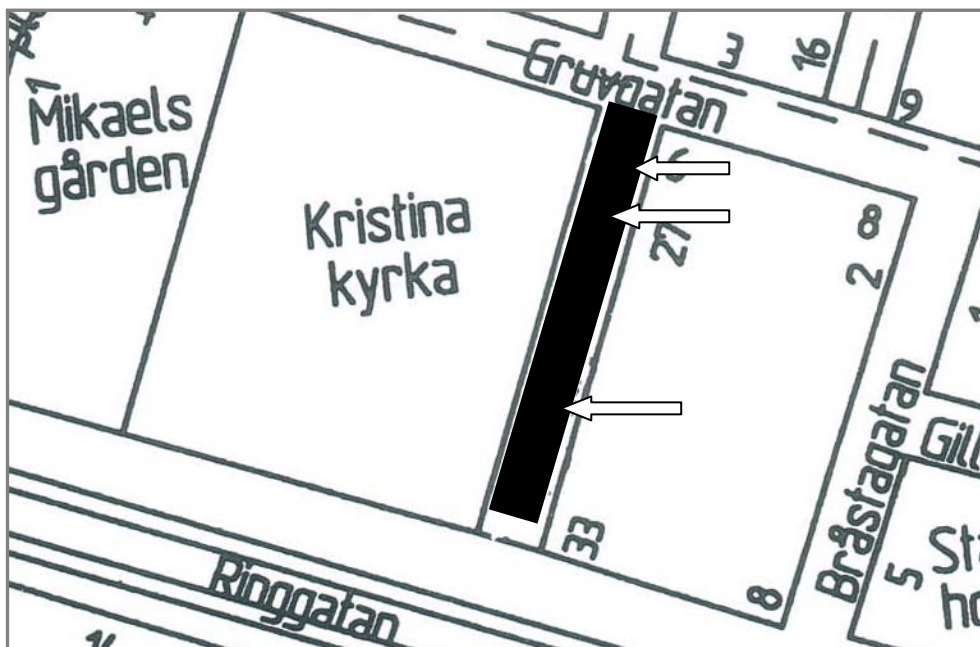
Figur 6. Fönsterglas från stengolvet A1 i figur 5. Skala cirka 1:1.

Schaktningarna i Aguëligatan berörde en mycket stor yta. I och med att den moderna bebyggelsen som nu finns i kvarteret Konstmästaren ligger längre in i kvarteret än tidigare bebyggelse har även trottoaren flyttats österut. Omstruktureringen av kvarteret innebar att den äldre bebyggelsen delvis kom att ligga under asfalten vilket delvis var förödande vid arbetet med parkeringsplatserna. Emellertid gav också schaktningarna för sagda parkering också positiva resultat, eftersom det är mycket sällan som hela bredden på gatorna berörs av arbeten av den här naturen. Figuren nedan visar hur de olika strukturerna avtecknade sig i plan.

Figur 7. Planritning över Agueligatans olika komponenter som i väster begränsas av kyrkogårdsmuren (1) och i öster av den nuvarande byggnaden (6). Skala 1:200.

Siffran 1 är begränsningen av kyrkogårdsmuren mot gatan. Nummer 2 betecknar ett nära fem meter brett område efter hela gatans längd där kulturlagren bestod av krossad slagg och brun humus med bark och träflis på olika ytor. En och annan smalare syllstock och en stolpe som drogs upp vid schaktningarna tyder på ett kvartersområde med bodar väster om gatan, kanske till och med under kyrkogården. Nummer 3 på planritningen betecknar den äldsta dragningen av gatan. Bredden på gatan uppmättes till cirka 3,4 meter vilket antyder att man vid planerandet av gatan (och kanske hela gatunätet i staden) använde sig av den s.k. Rydaholmsalnen vars längd är 59,4 meter. Den blev rikstäckande redan år 1604 så den borde naturligtvis vara känd och använd när staden anlades (Jansson 1995). Gatan byggdes med stor sannolikhet i 6 alnars bredd vilket gick till på enklast möjliga vis. För att få rätt bredd använde man förmodligen en stång med 6 alnars längd. Nummer 4 på planritningen representerar bredden på det område där de västra delarna av huslängorna i kvarteret Konstmästaren låg. Så gott som alla hus i det området påverkades av schaktningarna. 5 betecknar den nuvarande trottoaren som alltså täcker delar av de skadade husen i område 4. 6 betecknar den nuvarande huskroppen som sträcker sig efter nästan hela östra delen av gatan.

Figur 8. Den urschaktade delen av Agueligatan markerad med svart linje. Den övre pilen markerar läget för profilen i figur 3. Den mellersta pilen markerar läget för stengolvet på figuren 5. Den nedre pilen markerar läget för profilen i figur 4. Skala cirka 1:2500 (karta Sala kommun).

Tolkning och utvärdering

Aguèligatan har efter schaktningar i hela gatans bredd visat sig vara en resursbank för framtida informationsutvinning. Schaktningarna avslöjade bl. a. att en ytterligare kvartersyta finns i västra delen av gatan. Kvartersytans nu kända bredd är cirka 5 meter men det kan vara möjligt att den är bredare. Om så skulle vara fallet har förmodligen kyrkogården utvidgats österut. Man kan kanske även hänvisa till praktverket *Svecia Antiqua et hodierna*. Där är stadens bebyggelse vid kyrkan avbildad på ett sådant sätt att det kan tolkas som om bebyggelsen ligger mycket nära kyrkan.

Under Aguèligatans östra trottoar finns förmodligen omfattande byggnadslämningar som tillhör samma gårdsmiljöer som påverkades av grävningarna ute i gatan. Bebyggelseresterna dateras utifrån keramikfynd till Salas etableringsskede under 1600 talet.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Gula kartan. Sala 11G:88. Skala 1:20 000.

Karta Sala kommun. Skala 1:2500.

Litteratur

Alström, U., 2004. Ett schakt i kvarteret Schaktet. Kulturmiljöavdelningen Rapport A 2004:A3. Västmanlands läns museum. Västerås.

Andrén, A., 1998. Från antiken till antiken. Stadsvisioner i Skandinavien före 1700. I Staden Himmel eller Helvete. Tankar om människan i staden. Informationsförlaget. Stockholm.

Jansson S., O., 1995. Måttordboken. Nordiska museets förlag. Stockholm.

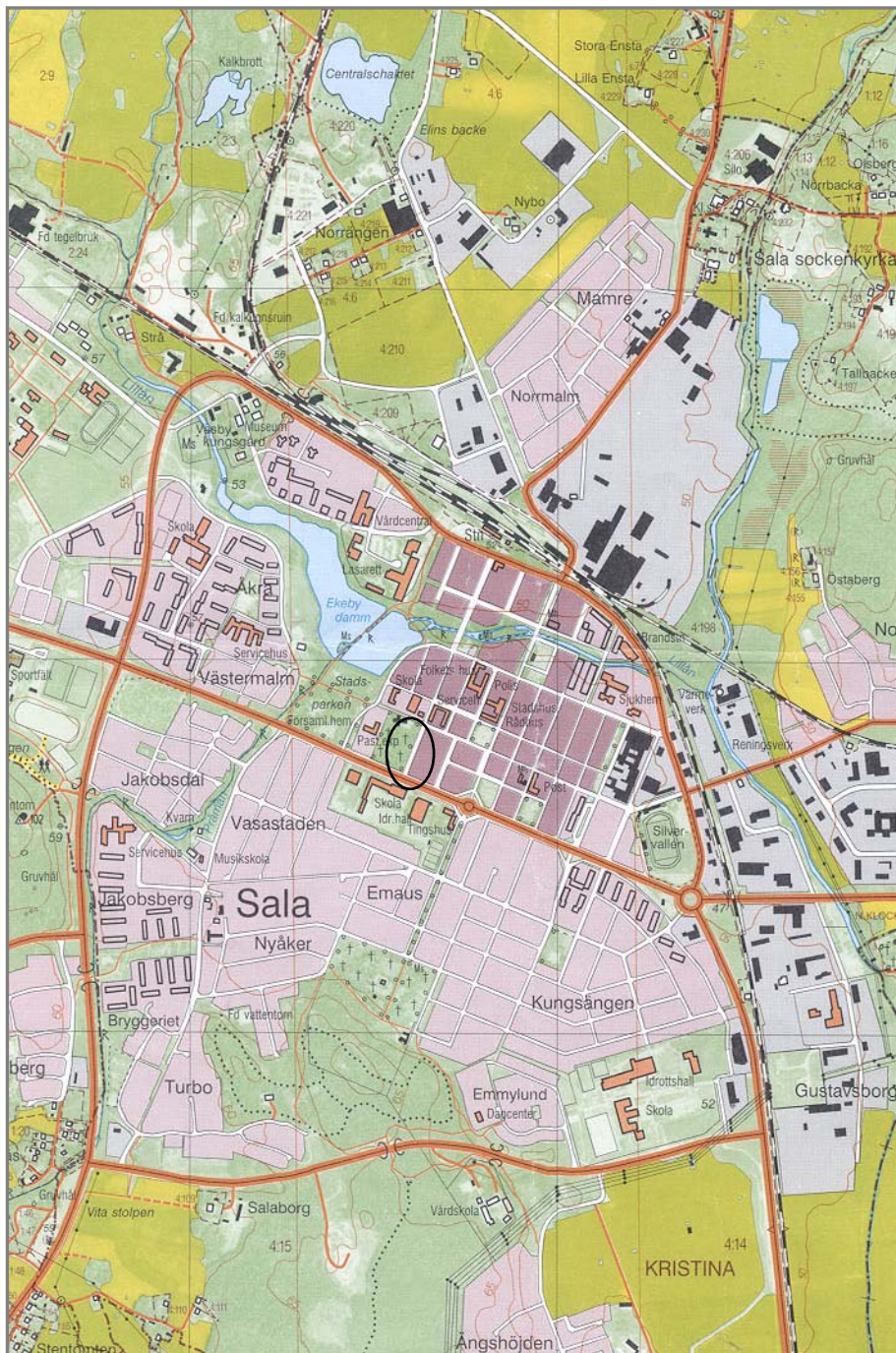
Öhnegård, V., 1987. Sala gruvby. Ett industrisamhälle från 1500-talet. Sala.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM dnr:	06056
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-5171-06
Undersökningsperiod:	2006-06-19 2006-07-04
Arkeologtimmar:	35 timmar
Exploateringsyta:	Cirka 70 löpmeter schakt
Personal:	Ulf Alström
Belägenhet:	Aguèligatan
Ekonomisk karta:	Sala 11G:88
Koordinatsystem:	Rikets
Koordinater:	X 6644800 , Y 1544600
Inmättningsmetod:	manuell
Dokumentationshandlingar:	2 planritningar, 2 profilitningar
Fynd:	Fynden F 1-3 förvaras på SHM

Figurer

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

Figur 9. Undersökningsplatsens läge markerat med en oval. Utdrag ur Gula kartan. Skala 1: 20 000.

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fyndomständighet
1	glas	glas	6	1	1	På golvet Anl. 1
2	Kritpipa	lera	7	1	1	På golvet Anl. 1
3	rödgoods	lera	60	1	2	På golvet Anl. 1